

VRIJE
UNIVERSITEIT
BRUSSEL

Proef ingediend met het oog op het behalen
van de graad van Educatieve Master Wetenschappen en Technologie

KENNIS VAN ONDERWIJZEND PERSONEEL IN HET SECUNDAIR ONDERWIJS OVER DE EUROPESE UNIE (EU-GELETERDHEID)

Onderzoek van de EU-geletterdheid van het onderwijzend
personeel van het Imelda-Instituut in Molenbeek

FISCHER ASTRID C.
2023 - 2024

Promotoren: Prof. Gracienne Lauwers
Multidisciplinair Instituut Lerarenopleiding

Ik verklaar plechtig dat ik de masterproef "Onderzoek van de EU-geletterdheid van het onderwijzend personeel op het Imelda-Instituut in Molenbeek" zelf heb geschreven.

Ik ben op de hoogte van de regels i.v.m. plagiaat en heb erop toegezien om deze toe te passen in deze masterproef.

Ik heb voor dit werkstuk in meer of mindere mate gebruik gemaakt van generatieve AI. Ik maakte gebruik van Microsoft copilot (<https://copilot.microsoft.com/>) voor het formuleren van de abstracts. Ik heb de prompts en originele tekst in annex 8.5 vermeld.

A handwritten signature in green ink that reads 'A. Fischer'.

03/06/2024, Astrid C. Fischer

Inhoud

Abstract.....	3
1 Inleiding.....	4
1.1 Aanleiding.....	4
1.2 Doelstellingen van dit onderzoek.....	7
2 EU-geletterdheid	8
2.1 Definitie van "geletterdheid".....	8
2.2 Bepalen van "EU-geletterdheid"	8
3 Methode.....	10
3.1 Inhoud	10
3.2 Werktuig.....	11
3.3 Doorvoering	11
4 Resultaten	12
4.1 Respondenten	12
4.2 Analysemethode	12
4.3 Hoe "EU-geletterd" voelen de leerkrachten van het Imelda-Instituut zich in het algemeen?	13
4.4 Klopt de perceptie van de leerkrachten met het resultaat van een vragenlijst over de Europese Unie?.....	14
4.5 Andere correlaties.....	15
4.6 Welke behoeftes hebben leerkrachten in verband met het opdoen van informatie over de (werking van de) Europese Unie?	16
4.6.1 Bronnen van informatie.....	16
4.6.2 Materiaal.....	17
4.7 "Korte termijn impact".....	17
4.8 Bijkomende bevindingen	17
4.8.1 Leerplandoelstellingen LPD's.....	17
4.8.2 Lesmateriaal.....	18
4.8.3 "Omschrijf jouw perceptie van de relevantie van de EU voor het Vlaamse onderwijs."	19
4.8.4 Collective teacher efficacy	21
5 Besluit	22
5.1 Samenvatting.....	22
5.2 Beperkingen.....	23
5.3 Verder onderzoek: suggesties.....	23
6 Aanbevelingen	25
7 Referenties	26
8 Annex	29

8.1	Annex 1: leerlingen enquête "afkomst"	29
8.1.1	Vragenlijst enquête "afkomst"	29
8.1.2	Data set enquête "afkomst"	30
8.2	Annex 2: uitnodigingen voor deelnamen aan enquête	30
8.2.1	Mail toestemming directie	30
8.2.2	Mail enquête "EU-geletterdheid onderwijzend personeel Imelda- Instituut"	31
8.2.3	Herinneringsmail	32
8.3	Annex 3: data set antwoorden enquête	32
8.4	Annex 4: python code	32
8.5	Annex 5: AI	33

Abstract

De Europese Unie (EU) moedigt haar burgers vanaf 16 jaar aan om hun parlementsleden direct te kiezen (Europees Parlement, 2022, AF. 23). In maart 2024 oordeelde het Belgische Grondwettelijk Hof (Grondwettelijk Hof, 2024) dat minderjarige kiezers zich niet actief hoeven in te schrijven op de kiezerslijst voor de verkiezingen. Deze studie onderzoekt de rol van onderwijs bij het voorbereiden van deze eerste kiezers, vooral in contexten waar ouderlijke begeleiding mogelijk onvoldoende is door gebrek aan democratische tradities. Het Imelda-Instituut, een middelbare school in Molenbeek, waar 83% van de studenten afkomstig is van gezinnen waarvan minstens één ouder uit landen komt met zwakke democratische tradities, dient als case-study. Op basis van onderwijsonderzoek (Hattie, 2017, in: Waack, 2018) en psychologische studies (Bandura, 1993), stelt deze thesis dat de bekwaamheid en zelfeffectiviteit van de leraar in het onderwerp cruciaal zijn voor de prestaties van de student. De studie meet en analyseert de 'gevoelde' en 'werkelijke' bekwaamheid van het onderwijzend personeel van het Imelda-Instituut over EU-gerelateerde onderwerpen via een enquête, en geeft aanbevelingen voor het verbeteren van hun comfort en effectiviteit bij het geven van deze onderwerpen.

The European Union (EU) advocates for its citizens, as young as 16, to directly elect their Members of Parliament (European Parliament, 2022, AF. 23). In March 2024, the Belgium Constitutional Court facilitated this by ruling (Grondwettelijk Hof, 2024) that underage citizens need not actively apply for voter list enrolment. This study investigates the role of education in preparing these first-time voters, particularly in contexts where parental guidance may be insufficient due to lack of democratic traditions. The Imelda-Instituut secondary school in Molenbeek, where 83% of students come from families with at least one parent from countries with weak democratic traditions, serves as the case study. Drawing on educational research (Hattie, 2017, in: Waack, 2018) and psychological studies (Bandura, 1993), this thesis posits that teacher proficiency and self-efficacy in the subject matter are crucial for student achievement. The study measures and analyses the 'felt' and 'actual' proficiency of the Imelda-Instituut teaching staff on EU-related topics through a survey and provides recommendations for enhancing their comfort and effectiveness in teaching these topics.

1 Inleiding

1.1 Aanleiding

België is medeoprichter van de Europese Unie, toen "Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal" met het ondertekenen van het oprichtingsverdrag 1951 (Verdrag Tot Oprichting van de Europese Gemeenschap Voor Kolen En Staal, 1951). Het daaropvolgende verdrag met betrekking tot de werking van deze gemeenschap wordt 1957 in Rome ondertekend en bepaald een speciale gemeenschappelijke instelling: "de vergadering" (Verdrag Tot Oprichting van de Europese Economische Gemeenschap En Bijbehorende Documenten, 1957, Art. 137). Op dat moment waren de leden van de Vergadering "afgevaardigden die de Parlementen uit hun midden aanwijzen" (Verdrag Tot Oprichting van de Europese Economische Gemeenschap En Bijbehorende Documenten, 1957, Art. 138). In 1976 worden in Brussel het "Besluit en Akte betreffende de rechtstreekse algemene verkiezingen" (Akte de Verkiezing van de Vertegenwoordigers in de Vergadering Door Middel van rechtstreekse Algemene Verkiezingen, 1976) van de dan "Europees Parlement" genoemde instelling ondertekend. Op 7 en 10 juni 1979 vonden de eerste Europese verkiezingen plaats. Bij deze verkiezingen hadden meerderjarige burgers van de Europese Economische Gemeenschap het actieve en passieve kiesrecht.

Vanaf 1989 (Wet Betreffende de Verkiezing van Het Europees Parlement, 1989, Art. 1) mogen minderjarigen vanaf de leeftijd van zestien jaar stemmen. Ze moeten voorafgaande een aanvraag op inschrijving op de kiezerslijst voor de Europese verkiezing bij het bevoegd gemeentebestuur indienen.

In arrest nr. 25/2024 van 21 maart 2024 (Grondwettelijk Hof, 2024) bekrachtigt het Grondwettelijke Hof het stemrecht van 16- en 17-jarigen, maar schorst de voorafgaande plicht tot inschrijving in de kieslijst. Deze groep van minderjarigen geniet van het stemrecht en is niet aan de opkomstplicht onderworpen (Grondwettelijk hof, arrest nr.35/2024, B.3.4.). Toch wenst de wetgever een deelname van de 16- en 17-jarigen aan het democratisch proces van de Europese verkiezing. Eveneens dringt het Europees Parlement op een harmonisering van het stemrecht in de lidstaten om onder meer de Europese integratie te versterken (Verkiezing van de Leden van Het Europees Parlement Door Middel van Rechtstreekse Algemene Verkiezingen, 2022, sec. T)

België is een democratische staat (Belgische Grondwet, 2022, art. 33), zoals alle lidstaten van de Europese Unie. Een van de beleidsprioriteiten van de huidige Europese Commissie in de periode 2019 - 2024 is "een nieuwe impuls voor Europese democratie" (von der Leyen, 2019).

Alhoewel de Europese Unie geen regelgevende bevoegdheden met betrekking tot onderwijs tegenover de lidstaten heeft (Lauwers, 2022), bepaalt het Verdrag met betrekking tot de werking van de Europese Unie van 2012 dat de Raad van de Europese Unie stimuleringsmaatregelen kan aannemen (Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie, 2012, Art. 165). Met de aanbeveling van 2018 moedigt de EU de lidstaten aan, "ervoor te zorgen, dat de gemeenschappelijke waarden [...] van jongs af aan en op alle onderwijsniveaus en in alle onderwijsvormen [...] meer worden gedeeld" (Raad van de Europese Unie, 2018, para. 1). De Raad verwijst hier naar Artikel 2 van het Verdrag betreffende de Europese Unie: in de lijst van de waarden van de Europese Unie staat op de derde plaats "democratie" vernoemt (Verdrag Betreffende de Europese Unie, 2012, para. 2). Daarmee kent de Raad het onderwijs en dus leerkrachten een bijzonder rol bij het verwerven van democratische vaardigheden van jonge burgers van de Unie toe.

Lesgeven over EU-gerelateerde onderwerpen heeft een minder lange traditie dan andere vakken; de Europese Unie bestaat immers als "Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal" pas sinds 1951 (Verdrag Tot Oprichting van de Europese Gemeenschap Voor Kolen En Staal, 1951). Het lijkt niet duidelijk te zijn wat precies er met betrekking tot de Europese Unie vandaag geweten moet zijn. Onderzoek gaat in verschillende richtingen en perspectieven: Europese politiek (Gravey & Huggins, 2024), Europese burgerschap (Commission, 2017), Europese "identiteit" (Borca et al., 2020), "knowledge and understanding" (Visvizi et al., 2021) of de "Demokratiekompetenz der Bürger" (Detjen, 2002), i.e. de vaardigheid van burgers om democratie "uit te oefenen", of het "aanleren van burgerschap" (Commission, 2017; Lödén et al., 2014). Ook de vraag, hoe een opleiding of bijscholing van leerkrachten best eruitzien om effecten te hebben is thema van academisch interesse (Oberle, M., Forstmann, J. 2015). De OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development) bekrachtigt in kader van het project "Learning Compass 2030" (OECD, n.d.-b) eveneens de belangstelling voor het onderwijzen van gemeenschappelijke waarden van een maatschappij (OECD, n.d.-a). Democratie is een van de belangrijkste waarden van de lidstaten van de Europese Unie.

Vervolgens zou democratische opvoeding ook – en in eerste plaats – door de ouders moeten gebeuren, die volgens Artikel 203 van het Burgerlijke Wetboek de plicht hebben, om voor "de

opvoeding, opleiding en ontplooiing van hun kinderen" te zorgen (Burgerlijk Wetboek, 1804, para. 203). Maar niet alle ouders zijn in staat om een democratische opvoeding te bieden, omdat hun eigen opvoeding niet in een democratische traditie gebeurde. Een steekproef bij 282 van 653 leerlingen van het Imelda-Instituut in Molenbeek¹ toont aan, dat 83% van de leerling populatie in een gezin opgroeit, waar minstens een ouder van Noord-Afrikaanse of Turkse afkomst is; bij 49% zijn het beide ouders (wil zeggen: de ouder is in een Noord-Afrikaans land of Turkije geboren)².

De democratische traditie in (Noord-) Afrika en Turkije is minder ontwikkeld dan in landen van de Europese Unie. Zo stelt de Bertelsmann Stichting in de Transformation Index van 2024 (Bertelsmann Stiftung (ed.), 2024) vast dat b.v. Turkije als een "moderate autocratie" en Marokko als "hard-line autocratie" beschouwd moeten worden (Bertelsmann Stiftung (ed.), 2024, p. 11). In deze context moet de school de democratische opvoeding van de jonge kiezers op zich nemen. Dit is ook een van de rollen die van de Vlaamse overheid voor leerkrachten is weggelegd (Besluit van de Vlaamse Regering Betreffende Het Beroepsprofiel van de Leraar, 2007).

Hoe meer de diversificatie van de maatschappij en het "naast elkaar" van sociale existentie op sociale media in de plaats komt van "met elkaar" vooruitgaat, hoe meer wordt school de enige plek in de samenleving waar mensen zoiets als een "klassieke openbaarheid" ervaren (Greffrath, 2021), waar men de groep niet kiest, die het eigen discours beluistert en bespreekt. Dit is de laatste kans om een democratische cultuur en vaardigheid van "echte" discussie en meningsuitwisseling te creëren en te voorkomen, dat verschil van (politieke) mening tot afkeur van de andere (zelf als persoon, dus tegengaan van de belangrijkste waarde voor de Europese Unie, met namen de menselijke waardigheid (Verdrag Betreffende de Europese Unie, 2012, n. 2) en – in het slechtste geval zoals begin mei in Duitsland (Akay, 2024) – tot geweld leidt.

Een verder voordeel voor jonge kiezers, die in aanloop van hun eerste deelname aan verkiezingen nog op school zitten, ziet een leerkracht van het collège Saint-Étienne in Court-Saint-Étienne in de schoolse structuur, die het de leerlingen veroorlooft, vragen aan

---

¹ Bevraging doorgevoerd door middel van vragenlijst op papier, ingevuld door leerlingen van alle graden zonder vermelding van naam of ander persoonlijke data, op het Imelda-Instituut tussen 30/04/2024 en 08/05/2024

² Data tabel in 8.1

volwassenen te stellen, wat tot politiek interesse binnen en buiten de schoolmuren kan leiden (Gusbin, 2024).

1.2 Doelstellingen van dit onderzoek

Voorliggend onderzoek tracht drie onderzoeksvragen te beantwoorden:

- a. Hoe "EU-geletterd" voelen de leerkrachten van het Imelda-Instituut zich in het algemeen?

Psychologische onderzoek toont aan dat de acties van mensen meestal eerst door gedachtes en overtuigingen (in de Engelstalige literatuur "beliefs") ontstaan (Bandura, 1993). Met andere woorden: mensen, die zich als bekwaam ten opzichte van een onderwerp ervaren, gaan met dit onderwerp gemakkelijker en met een positieve verwachting aan de slag: "We know [...] that teachers' sense of efficacy is a significant prediction of productive teaching practices." (Goddard et al., 2004, p.4). Ook onderzoek in de educatieve wetenschappen werkt met de notie van "teacher self-efficacy" (Dewitt, 2019; Goddard et al., 2004; Skaalvik & Skaalvik, 2007; Tschannen-Moran & Barr, 2004). In voorliggende context is de gewenste situatie, om aan de eisen van de Vlaamse overheid en de Europese Unie met betrekking tot opvoeder van toekomstige democratisch opgeleide burgers tegemoet te komen, een lerarenkorps dat zich bekwaam voelt om over EU-gerelateerde onderwerpen te discussiëren en dus les te geven. De bestaande literatuur op dit vlak is eerder minder sterk uitgebreid; tijdens de (beperkte) literatuurstudie voor voorliggend onderzoek worden noch in de archieven van de Europese Unie zelf (Publication office of the European Union, <https://op.europa.eu/en/web/webtools>) noch in bibliotheken (b.v. VUB, KU Leuven) of databanken of zoekmachines (b.v. ERIC of google scholar) gelijkaardige onderzoeken gevonden.

- b. Klopt de perceptie van de leerkrachten met het resultaat van een vragenlijst over de Europese Unie?

Voor de kwaliteit van lessen is de inhoudelijke competentie van leerkrachten bepalend. Lesgevers kunnen zich wel als bekwaam beschouwen, maar als dit niet met de werkelijkheid klopt, dan komt het onderwijs in gedrang; de leerwinst van leerlingen kan met namen invloed van de door de leerlingen ervaren competentie van de leerkracht ondervinden (Hattie, 2017 in: Waack, 2018). In die zin is het interessant om te onderzoeken in hoeverre de perceptie en de eigen "EU-geletterdheid" van de leerkrachten met de werkelijkheid van de "EU-geletterdheid" overeenkomen.

- c. Welke behoeftes hebben leerkrachten in verband met het opdoen van informatie omtrent de werking van de Europese Unie?

De Raad van de Europese Unie moedigt de lidstaten aan, de Europese Unie als onderwerp van jongs af aan in onderwijs op te nemen (Raad, 2018). Niet alle leerkrachten zijn in de loop van hun eigen schooltijd of opleiding tot leerkracht in aanraking met deze thema's gekomen. Voor toekomstige beleidsbeslissingen zowel omtrent de leerkrachtenopleiding alsook aanpassingen van leerplannen kan het nuttig zijn de wensen van leerkrachten omtrent de manier van het opdoen van informatie over de Europese Unie te kennen.

2 EU-geletterdheid

2.1 Definitie van "geletterdheid"

De Europese Unie zelf geeft in haar publicatie "Terminology of European education and training policy" (Cedefop, 2024) geen definitie voor de begrippen "EU-literacy" of "EU-proficiency". Volgens Onderwijs Vlaanderen omvat geletterdheid "competenties om informatie te verwerven, verwerken en gericht te gebruiken" (onderwijs Vlaanderen, n.d., sec. geletterdheid). Deze definitie, die eerder gericht is op taalkundige geletterdheid, brengt desalniettemin twee aspecten in de focus: informatie verwerken of verwerkt hebben (dus: "iets weten") en informatie verwerven (dus: "informatie kunnen opzoeken"). Omdat er volgens de doorgevoerde – maar zeker beperkte – literatuurstudie geen officiële definitie van "EU-geletterdheid" bestaat, werkt voorliggende thesis met de hypothese, dat HETGEEN wat de Europese Unie zelf als belangrijke informatie beschouwd en WAARVOOR ze bronnen voor informatie ter beschikking stelt, voor de Unie als subject en object van het begrip tot "EU-geletterdheid" behoort.

2.2 Bepalen van "EU-geletterdheid"

De Europese Unie zelf eist een "Europese dimensie" van onderwijs:

"Voorts moet de Europese dimensie ervan, in overeenstemming met de nationale omstandigheden, onder meer het volgende omvatten:

- a) inzicht hebben in de gemeenschappelijke Europese waarden die ten grondslag liggen aan de Unie;

b) kennis hebben van de geschiedenis van Europese integratie en de EU, haar doelstellingen en de werking van haar instellingen, zodat alle burgers kunnen nadenken over de relevantie en de toegevoegde waarde ervan, en actief kunnen deelnemen aan de Europese democratische processen;

c) beschikken over de kennis, vaardigheden en houding die een praktische en actieve betrokkenheid bij de democratische processen in de EU mogelijk maken;

d) bewuster worden van de diversiteit en van de Europese en mondiale culturele identiteiten.”
(Raad van de Europese Unie, 2023, para. 2).

Om aan de eisen van de Raad van de Europese Unie van “inzicht” en “kennis” concrete onderwerpen te linken, wordt aan de hand van verschillende bronnen onderzocht, welke informatie voor “de Europese Unie zelf” belangrijk blijkt:

- De website “Eenvoudig Nederlands – De Europese Unie” (Europese Unie, n.d.) van de Europese Unie stelt basisinformatie over geschiedenis, lidstaten en doelen van de Europese Unie ter beschikking.
- In de “leerhoek” van de Europese Unie staat een quiz – de EU & ik – waar de belangrijkste data over de Europese Unie, het bestuur en haar invloed op het dagelijks leven van haar burgers aan bod komen (European Commission. Directorate-General Communication., n.d.).
- De publicatie “De Europese Unie: Wat ze is en wat ze doet” (Europese Commissie, n.d.) beschouwt zich als gids over de Europese Unie, haar geschiedenis en werking.
- De “korte gids over de EU” (Commissie, n.d.) beschrijft zeer beknopt geschiedenis en aardrijkskunde van de EU en licht de politieke aanpak van verschillende onderwerpen toe.

Het resultaat van het onderzoek is de vragenlijst, die aan de leerkrachten door middel van een BookWidget³ voorgesteld wordt.

---

³ “BookWidgets” is een web-gebaseerd werktuig, dat onder andere verschillende evaluatievormen van (leer)stof ter beschikking stelt; c.f. <https://www.bookwidgets.com/>. Als men van “BookWidget” spreekt, is het in referentie tot een bepaalde concrete toepassing van het werktuig; cf. 3.2.

3 Methode

Bij dit onderzoek is voor een enquête met kwantitatieve en kwalitatieve vragen gekozen, omdat een groep van nagenoeg 100 leerkrachten op korte termijn de vragen moest kunnen beantwoorden. Het doel van het onderzoek is het een situatie te beschrijven, mogelijke verbanden te identificeren en voorstellen van de bevroagden te verzamelen.

3.1 Inhoud

Voorliggend onderzoek heeft als hoofddoelstelling de situatie omtrent de EU-geletterdheid van het onderwijzend personeel in het Imelda-Instituut in kaart te brengen. Daarom wordt als methode een rondvraag (enquête, bevraging) gekozen. De rondvraag omvat

- een inleidend gedeelte, dat informatie over de persoon, die een enquête invult, verzamelt;
- een "quiz", dat de "daadwerkelijke EU-geletterdheid" aan de hand van meerkeuzevragen onderzoekt en
- een kwalitatief gedeelte, waar de deelnemers hun behoeftes, inschattingen en meningen kunnen uiten.

Het inleidende gedeelte bestaat uit objectieve vragen rond de leerkracht, b.v. leeftijd en gegeven vakken, alsook subjectieve vragen die een eigen inschatting van de "EU-geletterdheid" omvatten.

De quiz bestaat meestal uit meerkeuzevragen, met ofwel vier antwoordmogelijkheden (waaronder altijd "ik weet het niet") met twee foute en een juist antwoord, of een "ja/nee/ik weet het niet"-keuze. De met juiste antwoorden verworven aantal punten is het criterium om de "daadwerkelijke" EU-geletterdheid van de leerkrachten vast te stellen (c.f. "EU-geletterdheid"). In totaal zijn maximaal 19 punten te behalen.

In het kwalitatieve gedeelte beantwoorden de deelnemers vragen omtrent hun beroepspraktijk in verband met EU-gerelateerde thema's, noden aan bijkomende informatie en hun bronnen hiervoor. Vanuit dit gedeelte worden in het hoofdstuk "aanbevelingen" voorstellen geformuleerd.

3.2 Werktuig

Het Imelda-Instituut beschikt over de elektronische applicatie "BookWidgets" als werktuig ter ondersteuning van taken van een leerkracht: het is mogelijk om onder andere leerlijnen op te bouwen, quizzen aan te maken, werkblaadjes te creëren en toetsen te voorzien. Leerkrachten worden regelmatig door de directie en de ICT-afgevaardigde aangemoedigd om met deze applicatie te werken.

Om het lerarenkorps enerzijds zelf met het invullen van een BookWidget, die ze meestal aanmaken en niet invullen, aan de slag te laten gaan en anderzijds zelf het werktuig met zijn mogelijkheden en beperkingen beter te leren kennen, viel de keuze van het formaat voor de vragenlijst op "BookWidgets" in plaats van b.v. "Google forms".

3.3 Doorvoering

De bevraging ging tussen 19/04 en 01/05/2024 door. Heel het lerarenkorps was uitgenodigd via een Smartschool-bericht ("Smartschool" is een schoolbrede IT-applicatie, die de communicatie tussen alle betrokkenen partijen als ook digitale handboeken, de digitale agenda, puntenboeken enz. omvat). In het bericht vonden de leerkrachten informatie over het kader van de rondvraag, het doel en het beleid over privacy (cf. 8.2). Leerkrachten, die op vrijwillige basis de enquête invulden worden geacht met de beschreven maatregelen en gebruik van de door hun verleende data akkoord te gaan.

4 Resultaten

4.1 Respondenten

Van 97 leerkrachten, die per mail uitgenodigd waren om de enquête in te vullen, deden 32 effectief mee. Dit is een antwoord quotiënt van 0.33.⁴ Van de 32 respondenten geven 13 les in de derde graad, zeven in de tweede graad, twee in de eerste graad en tien in meerdere graden. Voor de analyse worden leerkrachten volgens de hoogste graad, waar ze lesgeven, gegroepeerd. De vakken die de leerkrachten geven en graden waarin ze staan zijn in annex 3 bij de gedetailleerde enquêteresultaten te vinden.

4.2 Analysemethode

Met behulp van pandas-bibliotheken worden de kwantitatieve informaties via een .csv-bestand vanuit de applicatie BookWidget bewerkbaar gemaakt⁵. De "pandas" zijn open-source-software bibliotheken die openbaar toegankelijk zijn en continue door de gebruikers aangepast en verbeterd worden. Het is een gebruikelijk softwarepakket, met een grote gemeenschap van gebruikers. Desalniettemin is te vermelden dat de pandas-bibliotheken door bepaalde instituties (zoals Nvidia of Intel) gesponsoriseerd zijn.

De gegroepeerde data "leeftijd" en de kwalitatieve data "vakken" en "hoe vaak komen EU-gerelateerde onderwerpen in jouw lessen aan bod" worden in een kwantitatieve schaal omgezet:

- Voor leeftijdsgroepen geldt:

<30	→	1
31 – 40	→	2
41 – 50	→	3
51 – 60	→	4
61 <	→	5;

- Voor "vakken" geldt:

de groep godsdienst	→	1
de groep "exacte wetenschappen en economie"		
	→	2
de groep "sociale wetenschappen en kunst"		

---

⁴ Om de respons factor te verhogen is er een "herinneringsmail" gestuurd; cf. 8.2.3 en zijn tal van persoonlijke gesprekken gevoerd.

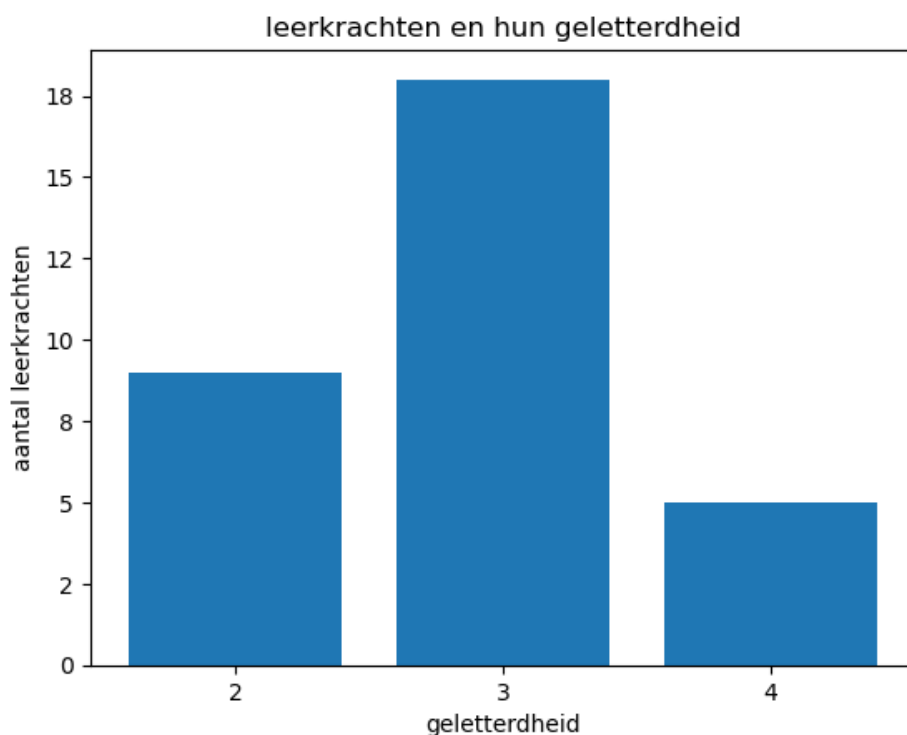
⁵ (VanderPlas, 2016)

	→	3
de groep "talen"	→	4.
- Voor de informatie over "Hoe vaak komen EU-gerelateerde onderwerpen in jouw lessen aan bod?" is de toekenning van factoren als volgt:
nooit	→	0
een keer per jaar	→	1
een keer per semester	→	2
een keer per trimester	→	3
een keer per maand	→	4
een keer per week	→	5
meer dan een keer per week	→	6.

Python berekent als standaard-correlatie de Pearson-correlatie-factor. Deze ligt tussen -1 en 1 en geeft een aanwijzing over hoe sterk twee variabelen lineaire correleren. In het algemeen worden waarden tussen 0,4 en 0,6 als matig correlerend, tussen 0,6 en 0,8 als eerder correlerend en tussen 0,8 en 1 als sterk lineaire correlerend beschouwd (bij negatieven getallen is de correlatie tegengesteld). De methode laat niet toe om de afhankelijkheid van de beschouwde variabelen te bepalen (i.e. welke is de onafhankelijke en welke de afhankelijke variabele). Het doel van dit onderzoek is dan ook verbanden aan te tonen of juist niet; het soort van verbanden zal in verder onderzoek in detail bekeken moeten worden. Bijkomend moet zeker de onvoldoende grootte van de steekproef vernoemd worden, die een betrouwbare uitspraak over afhankelijkheden niet met zekerheid toelaat.

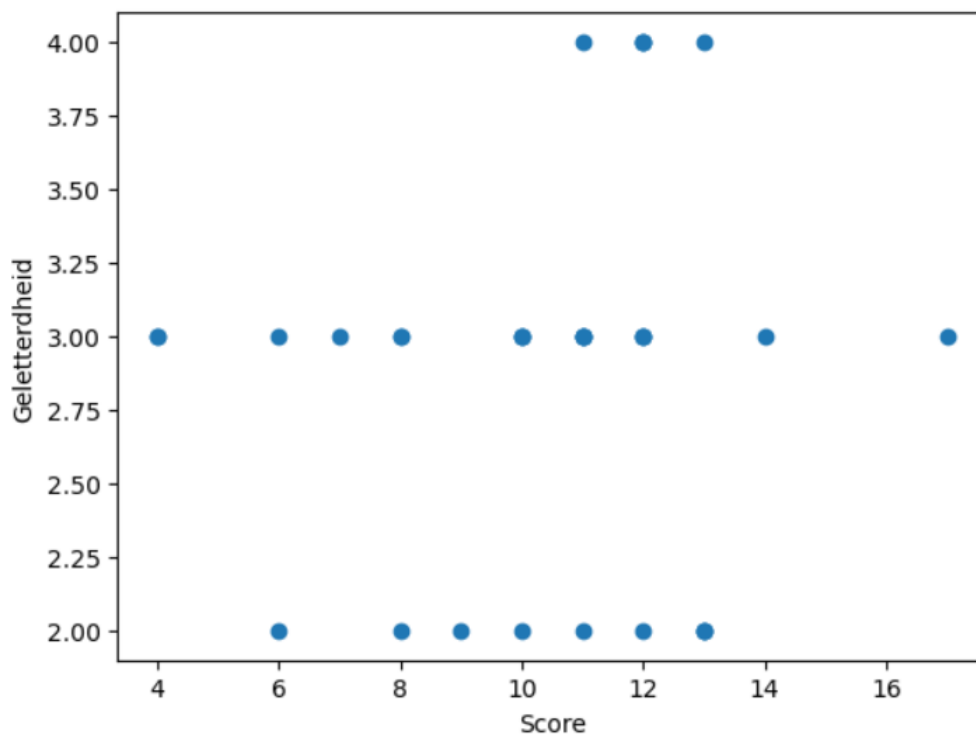
4.3 Hoe "EU-geletterd" voelen de leerkrachten van het Imelda-Instituut zich in het algemeen?

Op een schaal van 1 (heel weinig) tot 5 (ik ben expert) ligt het gemiddelde van alle respondenten bij 2,875 (minimum: 1, maximum: 4). Niemand durfde van zichzelf te zeggen een expert te zijn. De correlatie tussen "geletterdheid" (i.e. de eigen perceptie van de EU-geletterdheid) en leeftijd is nagenoeg 0 (-0,061) en kan niet aangetoond worden. In heel de steekproef gaven drie respondenten aan in hun opleiding als leerkrachten les over de Europese Unie gehad te hebben, dus is het niet mogelijk, een correlatie tussen die twee variabelen te onderzoeken.

Figuur 1 Leerkrachten en hun subjectieve EU-geletterdheid

4.4 Klopt de perceptie van de leerkrachten met het resultaat van een vragenlijst over de Europese Unie?

Figuur 2 eigen perceptie ("EU-geletterdheid") over behaalde score

De verdeling van de "verwachte" (i.e. de eigen perceptie van de EU-geletterdheid) over de behaalde punten geeft een Pearson-correlatie-factor van 0,11, wat "geen correlatie" betekent. Desalniettemin laat de grafiek volgende hypothesen toe:

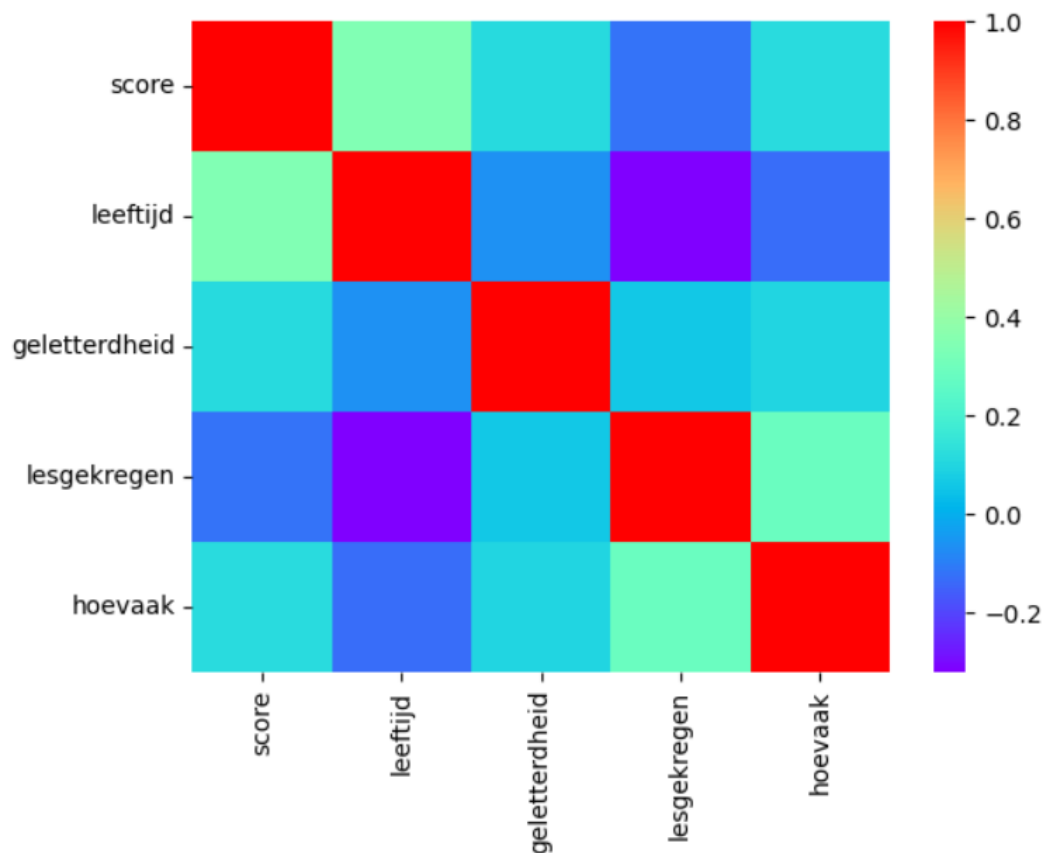
- Deelnemers die zich een hoge score (i.e. 4) voor de eigen EU-geletterdheid toekennen, scoren gemiddeld het best.
- Deelnemers die zich een "redelijke" (i.e. 3) score toekennen, behalen en het slechtste en het beste resultaat.
- Deelnemers die zich een lage score (i.e. 2) toekennen, onderschatten zich meestal.

Een reden voor de zwakke correlatie tussen de eigen inschatting en de behaalde punten kan gezocht worden in de onduidelijkheid over wat "EU-geletterdheid" nu precies bedoelt; de leerkrachten moesten hun inschatting geven vóór dat ze de vragenlijst konden inkijken en wisten dus niet wat hun te wachten stond.

4.5 Andere correlaties

	score	leeftijd	geletterdheid	lesgekregen	hoevaak
score	1.000000	0.341570	0.112755	-0.122073	0.115668
leeftijd	0.341570	1.000000	-0.061498	-0.318880	-0.131407
geletterdheid	0.112755	-0.061498	1.000000	0.061898	0.096726
lesgekregen	-0.122073	-0.318880	0.061898	1.000000	0.289018
hoevaak	0.115668	-0.131407	0.096726	0.289018	1.000000

Figuur 3 Tabel Pearson-correlatie-factoren

Figuur 4 Figuur 3 Tabel Pearson-correlatie-factoren in kleurcode

Bovenstaande correlatie matrices (Figuur 3 Tabel Pearson-correlatie-factoren en Figuur 4 Figuur 3 Tabel Pearson-correlatie-factoren in kleurcode) tonen aan, dat er bij voorliggende steekproef geen duidelijke correlatie bestaat tussen de verschillende variabelen “behaalde score”, “leeftijd”, “eigen perceptie van EU-geletterdheid”, “in de lerarenopleiding les over de EU gekregen” en “hoe vaak komen EU-gerelateerde onderwerpen in jouw lessen aan bod”. Uiteraard hebben alleen drie van de 32 respondenten in hun opleiding EU-thema’s behandeld, en is er dus sowieso geen voldoende steekproefgrootte voor uitspraken over deze variabele. De hoogste Pearson-correlatie-factor bij de vijf onderzoek variabelen is 0,34 tussen “score” en “leeftijd”, die nog onder 0,4 ligt en dus geen afhankelijkheid aantoont.

4.6 Welke behoeftes hebben leerkrachten in verband met het opdoen van informatie over de (werking van de) Europese Unie?

4.6.1 Bronnen van informatie

31 van 32 deelnemers geven aan, bij een spontane zoektocht naar informatie met betrekking tot de Europese Unie het internet te raadplegen. Elf bevroagden willen bijkomend en één

uitsluitend bij vrienden terecht. Vijf zullen verder boeken of collega's raadplegen, twee naar de bibliotheek trekken en een iemand de partner of kennissen wil horen. De aanwezigheid van de Europese Unie op het internet komt dus informatie zoekende leerkrachten tegemoet.

4.6.2 Materiaal

Mochten leerkrachten kunnen kiezen, zouden ze graag schriftelijke elektronische informatie (in tegenstelling tot akoestische elektronische informatie) willen hebben. Op de tweede plaats staat een live-presentatie of bijscholing; leerkrachten staan open voor het volgen van lessen over de Europese Unie.

4.7 "Korte termijn impact"

Naar aanleiding van de enquête vonden er in de leraarskamer meerdere gesprekken omtrent de belangstelling voor de Europese Unie en het lesgeven over democratie – ook los van de actualiteit "verkiezingen" plaats. Een vervolgonderzoek zou kunnen bekijken of er zich nu in de lespraktijk van de ene of ander leerkracht een verandering ten opzichte van EU-onderwerpen voltrok.

4.8 Bijkomende bevindingen

4.8.1 Leerplandoelstellingen LPD's

Samen met de uitnodiging voor deelname aan het onderzoek via de vragenlijst in een BookWidget werden de leerkrachten van het Imelda-Instituut verzocht om de leerplannen van hun vakken door te geven die leerplandoelstellingen (LPD's) rond de Europese Unie inhouden. Een collega (tweede graad) gaf aan dat hij de Europese Uni behandelt binnen het leerplan "maatschappelijke vorming", LPD 8: "De leerlingen lichten aan de hand van actuele gebeurtenissen en op verschillende bestuursniveaus toe hoe democratische besluitvorming werkt." (Katholieke onderwijs Vlaanderen, 2022b). Een tweede leerkracht (eerste graad; 8.3) verwijst eveneens naar het leerplan "Maatschappelijke vorming" LPD 25: "De leerlingen kennen de bestuursniveaus gemeente, provincie, gemeenschappen en gewesten (met inbegrip van Vlaanderen), België, Europese Unie en de erkende symbolen van de Vlaamse gemeenschap, België, de Europese Unie." (Katholieke onderwijs Vlaanderen, 2022a). Van de bevraagde leerkrachten vulden 31% de vraag naar de manier van hun integreren van EU-gerelateerde onderwerpen in hun les niet in. 31% van de onderwijzers integreren EU-gerelateerde onderwerpen niet in hun lessen (omdat ze geen verband zien met hun vak, er nog niet bij stilgestaan zijn of omwille van een andere reden,8.3). Wel komen EU-onderwerpen – in

beperkte maten, of door gebruik te maken van actualiteiten – bij 37,5% van de deelnemers aan bod (8.3). De uitspraken van de leerkrachten laten vermoeden dat de keuze van onderwerpen met EU-betrekking eerder persoonlijk is en niet systematisch door leerplannen en concrete doelstellingen aangemoedigd wordt (één leerkracht wilde “concrete leerplandoelstellingen” om EU-gerelateerde onderwerpen vaker aan bod te laten komen, 8.3). Natuurlijk speelt hier de scope van een “EU-onderwijs” een rol: het is zeker mogelijk, b.v. in wiskunde in het kader van het opbouwen van een Europese Identiteit (Borca et al., 2020) ook in het secundaire onderwijs over belangrijke Europese Wiskundigen te leren. Toch zal deze keuze van een leerkracht binnen de vakgroep gekaderd, en - nog beter - gestaafd door het beleid en de visie van de school moeten zijn.

4.8.2 Lesmateriaal

Leerkrachten zijn vragende partij voor kant-en-klaar lesmateriaal. 16% van de deelnemers zouden graag op basis van uitgewerkte lespakketten of handboeken werken. Deze wens toont zeker twee dingen aan: de Europese Unie is er nog niet in geslaagd haar onderwijsmateriaal laagdrempelig ter beschikking te stellen (b. v. Europäische Kommission, 2014) en er lijkt weinig uitwisseling van materiaal tussen de leerkrachten te bestaan – ofwel door een gebrek aan materiaal zelf, ofwel aan platformen om de uitwisseling te bevorderen.

De Duitse “Bundeszentrale für politische Bildung“ komt de nood aan lesmateriaal met voorstellen van materiaal en lessen tegemoet (b. v. Stratenschulte, 2018). Maar ook Duitse deelstaten zijn actief bij het ontwikkelen van lesmateriaal voor politieke onderwerpen (Feil, 2019).

De universiteit van Göttingen is met de faculteit van politieke wetenschappen actief aan de intersectie van politiek en onderwijs en publiceert regelmatig documenten met betrekking tot burgerschapsonderwijs (b.v. Bischevski et al., 2021; Oberle & Forstmann, 2015; Oberle & Leunig, 2016; Oberle & Stamer, n.d.). Misschien is hier een (bijkomende) rol voor de Europese Unie als “verzamelaar” en coördinator weggelegd (Raad van de Europese Unie, 2018); eenduidig zijn de Europese initiatieven zoals de Jean-Monnet-actie (Europese Unie, 2021) niet gekend onder de bevraagde leerkrachten.

4.8.3 "Omschrijf jouw perceptie van de relevantie van de EU voor het Vlaamse onderwijs."

Dit zijn de antwoorden uit de enquête op de vraag naar de perceptie van de relevantie van de EU voor het Vlaamse onderwijs (fouten zijn overgenomen):

- “- De EU en België zijn nauw verbonden dus kennis over de EU zou zeker een meerwaarde hebben in de ontwikkeling van de jongeren. Er is naar mijn mening sowieso te weinig ruimte voor maatschappelijke thema's op school.
- Het kennen en beleven van wensen, waarden en kansen in een steeds veranderende samenleving. Het onderkennen van een democratische samenleving waarbij een kritische houding helpt om bewuster en verbonden samen te leven.
- Ik dacht altijd dat het vlaams onderwijs afhangt van de lokale, in casu, Vlaamse politiek
- Niet heel erg relevant. Het is natuurlijk wel waardevol om leerlingen te laten inzien dat we met België deel uitmaken van een groter geheel, en dat zo'n geheel ook sterker staat dan de som van de delen.
- Zeer relevant en belangrijk - als deel van de leerlingen hun algemene kennis.
- dat jongeren weten hoe het werkt en correct kunnen deelnemen
- De EU zou meer invloed mogen krijgen in het onderwijs om de onderwijskwaliteit uniformer te maken.
- Ik geloof dat door een grotere invloed van de EU er een verbetering zal komen in de noden van globalisme en mondialisering in het onderwijs te kunnen integreren en de lokale onderwijsbeleidsvoeringen minder regionalistisch of nationalistisch te maken.
- Er worden veel beslissingen gemaakt die invloed kunnen hebben op onze leerlingen zoals migratie, milieu en verschillende oorlogen in de wereld. Onze leerlingen zijn in het algemeen minder bezig met het milieu en zien hier soms het belang niet van in.
- Zeer relevant en belangrijk (zeker in Brussel) omdat we mee aan de wieg stonden.
- Ideale insteek om het over onze eigen diversiteit, identiteit, migratie en (her-integratie) te hebben. uiteindelijk zijn we allemaal maar een mix van alles wat ons vooraf ging.
- Mooie brug om het te hebben over democratie, samenwerking, overleg, bescherming, verbondenheid, ... enz. Maar, ook over hoe moeilijk, omslachtig, bureaucratisch, tijd- en

geldroevend veel van deze geïnstalleerde systemen zijn en ons af te vragen hoe we dit kunnen blijven verder zetten in veranderende geo-politiek. Een bredere kijk op beslissingen die de EU neemt krijgen is belangrijk om een deze beter te begrijpen. Is geen ver van mijn bed show.

- Overkoepelende regels voor het onderwijs kunnen ervoor zorgen dat het onderwijs in de EU van een zeker niveau zijn. Zo is het ook interessant om te kijken in de andere EU landen wat de stand van zaken zijn en hoe het daar gaat. bv Pisa resultaten
- Geen mening.
- Ik denk dat we deze binnen het onderwijs niet als relevant beschouwen aangezien er geen directe lpds aan verbonden zijn.
- We zijn EU-burger. Een brede algemene vorming is een must voor iedereen.
- onderwijs moet jongeren helpen voorbereiden om zelfstandig in onze maatschappij te staan. Een maatschappij die steeds meer geglobaliseerd is. Samen-leven met andere culturen, nationaliteiten, in andere talen is daarbij belangrijk. Anderzijds mag Europa trots zijn op zijn waarden, en die verdedigen en uitdragen in verdragen en samenwerkingen met volkeren buiten Europa.
- Stemplicht
- Geen idee.
- Relevant in die zin dat de EU bepaalde normen en waarden belichaamt waar alle lidstaten zich aan moeten houden, en het Vlaamse onderwijs dus ook. Langs de andere kant ook niet zo relevant omdat de EU niet echt praktische onderwijsbevoegdheden heeft.”
- Alle anderen deelnemers onthielden zich van een commentaar.

Tussen de verschillende “geen mening” of “geen idee” lijkt de relevantie van de Europese Unie voor het Vlaams onderwijs voor de bevrageden onduidelijk; sommige kennen de EU een rol voor het verzekeren van de onderwijskwaliteit over de landsgrenzen heen toe (die niet klopt), andere kijken op de globale context. De perceptie van de relevantie van de Europese Unie voor het Vlaams onderwijs lijkt direct van de persoonlijkheid van de leerkracht en zijn of haar visie op de wereld en de Europese Unie af te hangen. (De tot 32 ontbrekkenden antwoorden waren niet ingevuld.)

4.8.4 Collective teacher efficacy

Uitspraken zoals "ik heb er nog niet bij stilgestaan" of "vooral door in te spelen op vragen van de leerlingen en de actualiteit" op de vraag, hoe EU-gerelateerde onderwerpen in de lessen geïntegreerd worden, lijken aan te tonen dat er geen "algemene opvatting" noch binnen een vakgroep noch binnen een leerteam van een (vak)overkoepelend onderwerp "Europese Unie" bestaat. Nochtans toont onderzoek aan (b. v. Weustink, Masterthesis, n.d.), dat de onder de leerkrachten gedeelte overtuiging, dat ze een belangrijke rol ("have a positive effect on students", (Goddard et al., 2004, p.4)) bij het opvoeden van leerlingen spelen, een link heeft met de leerwinst van leerlingen (Goddard et al., 2004).

5 Besluit

5.1 Samenvatting

Door middel van een enquête bij het onderwijzend personeel van het Imelda-Instituut in Molenbeek wil voorliggend onderzoek de perceptie van de eigen als ook de "daadwerkelijke" EU-geletterdheid – dit met behulp van een quiz – in kaart brengen. Bijkomend werd gekeken of er bepaalde correlaties aantoonbaar zijn tussen verschillende variabelen, zoals lessen over EU-gerelateerde thema's in de lerarenopleiding of de onderwezen vakken of graden. De doorsnede van de deelnemers ziet zichzelf met 2,875 als "redelijk" geletterd; dit is ook het midden van de beoordelingsschaal (waarden tussen 1 en 5 mogelijk).

Er vallen geen correlaties tussen verschillende variabelen aan te tonen. Toch is vast te stellen dat de steekproefgroep heel divers samengesteld is: leerkrachten van alle vakken, alle leeftijden en in alle graden. De ruwe data laten vermoeden dat leerkrachten van bepaalde vakken zoals talen eerder geneigd zijn om EU-gerelateerde onderwerpen in hun lessen aan bod te laten komen, maar de hoeveelheid data laat geen duidelijke interpretatie toe. In de bevraging geeft alleen één leerkracht aan, de Europese Unie direct in haar leerplandoelen als onderwerp te zien verschijnen.

Ook al bestaan er verschillende bronnen met uiteenlopend materiaal voor lessen over de Europese Unie (b.v. Europese Unie, 2023), zijn zich leerkrachten van het Imelda-Instituut niet ervan bewust. De informatie erover lijkt niet naar de lesgevers toe te komen.

Om EU-gerelateerde onderwerpen vaker in de lessen aan bod te laten komen wensen leerkrachten, enerzijds zelf over meer informatie met betrekking tot de Europese Unie te beschikken; deze willen ze graag schriftelijk elektronisch via internet of ook als live-presentatie of nog bijscholing opdoen. Sommige leerkrachten zouden ook op uitstappen naar open-deurdagen van de Europese Instellingen "geletterder" willen worden. Anderzijds hebben leerkrachten behoefte aan kant-en-klaar lesmateriaal waarmee ze rap aan de slag kunnen gaan. Deze wens is misschien ook te wijten aan het behoorlijke tal van zijinstromers, die aan de bevraging deelnamen en zich mogelijks minder gemakkelijk voelen om zelf lesmateriaal te ontwikkelen – maar misschien ook omwille van de "onduidelijkheid" over de definitie van "EU-geletterdheid" en de inhoud van "lessen over de Europese Unie".

5.2 Beperkingen

De beperkingen van dit onderzoek zijn veelvoudig:

- Door de beperkte aantal antwoorden zowel absoluut (32) als ook relatief (32% van de bevroagden) is de statistieke relevantie van de bekomen resultaten niet gewaarborgd.
- Door de heterogeniteit van het leerkrachten korps op het Imelda-Instituut was het onmogelijk, duidelijke correlaties te bepalen.
- Het Imelda-Instituut is een TSO/KSO-school met A- en D/A-stromen van het katholieke onderwijsnet. Dit begrenst vanzelf de zicht op bepaalde leerplannen en geeft geen informatie over leerplannen van andere richtingen, andere schooltypen en andere netten.
- Het opstellen van de vragenlijst met oog op kwalitatieve data zoals de gegeven vakken had doordachter kunnen zijn. Het toekennen van bepaalde cijfers aan bepaalde vakgroepen gebeurde puur intuïtief; de staving daarvan ontbreekt in dit onderzoek.
- De (beperkte) literatuurstudie vond sommige bronnen van lesmateriaal en informatie omtrent de Europese Unie. Een bijkomende interessante maar niet bekeken aspect zou de vraag zijn, waarom deze informatie niet bij de leerkrachten toekomt en wat er zou moeten gebeuren om wel naar deze bronnen voor onderwijs terug te grijpen.

5.3 Verder onderzoek: suggesties

Naargelang de doelstelling van verder onderzoek zijn onder andere volgende longitudinale of transversale vraagstukken op verschillende niveaus (leerling/leerkracht/vakgroep/beleid) mogelijk:

- Hoe verandert de eigen perceptie en de feitelijke EU-geletterdheid van het onderwijzend personeel in een secundaire school met het volgen van een na-/bijscholing over de Europese Unie?
- Hoe verandert het aantal lessen met EU-gerelateerde onderwerpen met het volgen van een na-/bijscholing door leerkrachten (van specifieke vakken)?
- Hoe verandert het aantal lessen met EU-gerelateerde onderwerpen door het ter beschikking stellen van lesmateriaal (voor bepaalde vakken)?

- Hoe verandert het aantal lessen over EU-gerelateerde onderwerpen met het formuleren van een duidelijke visie over de belangstelling van de Europese Unie door een vakgroep/de directie/de schoolgroep?
- Hoe kan de samenwerking van leerkrachten omtrent lessen over EU-gerelateerde onderwerpen binnen een school/binnen een geografische ruimte/binnen een schoolgroep/.... ondersteund worden
  - o vanuit een academische oogpunt met bijkomend onderzoek
  - o vanuit de Europese Unie zelf?
- Misschien het belangrijkste vraagstuk is echter de vraag naar een invloed van lessen over de Europese Unie in het democratische ontwikkelingsproces van jongeren en hun vaardigheden op vlak van burgerschap.

6 Aanbevelingen

Lesgeven over de Europese Unie is niet vanzelfsprekend: noch bestaan er duidelijke leerplandoelstellingen in leerplannen, noch is er een "officiële" definitie van een "canon" van feiten of informatie, die over de EU geweten moet zijn.

Om het doel van de Europese Unie van een actieve burgerschap bij leerlingen te kunnen bereiken (Von Der Leyen et al., 2019, p. 22), is schoolse opvoeding onmisbaar (1.1). Maar leerkrachten moeten ook "aanleiding" en – nog belangrijker – liefst kant-en-klaar lesmateriaal ter beschikking hebben. Uit voorliggende bevraging blijkt, dat leerkrachten best wel open staan voor het onderwijzen van EU-gerelateerde onderwerpen, als ze maar materiaal ter beschikking hebben. Ook bestaan er verschillende bronnen met uiteenlopend materiaal voor lessen over de Europese Unie (Europese Unie, 2023), zijn zich leerkrachten van het Imelda-Instituut niet ervan bewust. De Europese Unie als ook het Vlaamse onderwijsbeleid moeten hier een rol spelen om de bestaande hulpmiddelen voor lesgevers transparanter te laten verschijnen, het zij door het opnemen van een leertraject over de Europese Unie in de lerarenopleiding, het zij door het concrete benoemen als leerplandoelstelling in bepaalde leerplannen, het zij door het aanbieden van bij-/nascholingen door de Unie zelf of actieve uitnodigen op evenementen of open-deur-dagen zoals naar aanleiding van 9 mei.

Leerkrachten hebben steun en kader nodig. Een duidelijke visie met doelstellingen op beleidsniveau kan de betrekking met EU-gerelateerde onderwerpen in vakgroepen en op individueel vlak duidelijk aanmoedigen.

7 Referenties

- Akay, E. (2024). Eine Chronik der bekannt gewordenen Übergriffe. *Zeit Online*. <https://www.zeit.de/gesellschaft/zeitgeschehen/2024-05/angriffe-auf-politiker-matthias-ecke-spd-dresden-gewalttat>
- Akte de Verkiezing van de Vertegenwoordigers in de Vergadering Door Middel van rechtstreekse Algemene Verkiezingen (1976). [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/PDF/?uri=CELEX:41976X1008\(01\)&qid=1716837087433](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/PDF/?uri=CELEX:41976X1008(01)&qid=1716837087433)
- Bandura, A. (1993). Perceived Self-Efficacy in Cognitive Development and Functioning. *Educational Psychologist*, 28(2), 117–148.
- Bertelsmann Stiftung (ed.). (2024). *Transformation Index 2024*. <https://bti-project.org/en/?&cb=00000>
- Besluit van de Vlaamse Regering Betreffende Het Beroepsprofiel van de Leraar (2007). <https://data-onderwijs.vlaanderen.be/edulex/document.aspx?docid=13942>
- Bischewski, M., Oberle, M., & Tatje, C. (2021). Schulbücher als Vermittler der Europäischen Integration? In *Schulbücher als Vermittler der Europäischen Integration?* V&R unipress. <https://doi.org/10.14220/9783737012652>
- Borca, C., Rus, C., & Sava, S. L. (2020). Building up European identity in primary education. *Journal of Educational Sciences*, 40(2), 3–13. <https://doi.org/10.35923/JES.2019.2.01>
- Burgerlijk Wetboek (1804). https://www.ejustice.just.fgov.be/cgi_loi/change_lg.pl?language=nl&a=N&cn=1804032130&table_name=wet#Art.203bis
- Cedefop. (2024). *Terminologie der europäischen Politik der allgemeinen und beruflichen Bildung : eine Auswahl von 430 Schlüsselbegriffen*.
- Commissie, E. (n.d.). *Korte gids over de EU*. <https://doi.org/10.2775/231410>
- Commission, E. (2017). *Eurydice Brief: Citizenship Education at School in Europe – 2017*. <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/e0f2801c-184c-11e8-ac73-01aa75ed71a1/language-en>
- Detjen, J. (2002). Die Demokratiekompetenz der Bürger. *Aus Politik Und Zeitgeschichte*. <https://www.bpb.de/shop/zeitschriften/apuz/25554/die-demokratiekompetenz-der-buerger/>
- Dewitt, P. (2019). High-powered teams. *Educational Leadership*, 76, 31–35.
- Europäische Kommission, G. K. (2014). *Das Lehrerheft zum Jugendmagazin*. <https://doi.org/10.2775/28453>
- European Commission. Directorate-General Communication. (n.d.). *De EU & ik*.
- Europese Commissie. (n.d.). *De Europese Unie Wat ze is en wat ze doet*. Retrieved June 1, 2024, from <https://op.europa.eu/webpub/com/eu-what-it-is/nl/>
- Europese Unie. (n.d.). *Eenvoudig Nederlands – De Europese Unie*. Retrieved June 1, 2024, from https://european-union.europa.eu/easy-read_nl
- Europese Unie. (2021). *Leren over de EU op school*. <https://doi.org/10.2766/323253>
- Europese Unie. (2023). *ACTIEPLAN VOOR EUROPESE DEMOCRATIE - LERARENPAKKET*. https://learning-corner.learning.europa.eu/learning-materials/eu-democracy-action-have-your-say-european-citizens-initiative_nl

- Feil, R. (2019). *Demokratiebildung Schule für Demokratie, Demokratie für Schule LEHRKRÄFTE SCHULLEITUNGEN*.
- Goddard, R. D., Hoy, W. K., & Woolfolk Hoy, A. (2004). Collective efficacy beliefs: Theoretical developments, empirical evidence, and future directions. *Educational Reseracher*, 33(3), 3–13.
- Gravey, V., & Huggins, C. (2024). *Teaching European Union Politics*. Edward Elgar. <https://doi.org/10.4337/9781839103711>
- Greffrath, M. (2021, June 27). *Was die Schule der Zukunft leisten sollte*. Deutschlandfunk. <https://www.deutschlandfunk.de/inventur-und-neustart-3-3-was-die-schule-der-zukunft-100.html>
- Grondwettelijk Hof. (2024). arrest nr. 35/2024. In *Rolnummer: 8146*.
- Gusbin, F. (2024, June 3). Quand la politique s'invite dans la cour de récréation. *La Libre Belgique*, 4–4.
- Katholieke onderwijs Vlaanderen. (2022a). Maatschappelijke vorming 1ste graad B-stroom I-MaVo-b. In *D/2019/13.758/015*.
- Katholieke onderwijs Vlaanderen. (2022b). Maatschappelijke vorming B 2de graad A-finaliteit II-MaVo-a. In *D2021/13.758/100* .
- Lauwers, G. (2022). *Inleiding tot de Euroese Unie voor Lerarenopleiders en Onderwijzers*.
- Lödén, H., McCallion, M. S., & Wall, P. (2014). Teaching Citizenship: What if the EU Is Part of the Solution and Not the Problem? *Journal of Political Science Education*, 10(4), 386–399. <https://doi.org/10.1080/15512169.2014.950736>
- Oberle, M., & Forstmann, J. (2015). Continuing education of civics teachers for teaching the European Union: Results of the jean monnet project PEB. *Citizenship, Social and Economics Education*, 14(1), 56–71. <https://doi.org/10.1177/2047173415583588>
- Oberle, M., & Leunig, J. (2016). Simulation games on the European Union in civics: Effects on secondary school pupils' political competence. *Citizenship, Social and Economics Education*, 15(3), 227–243. <https://doi.org/10.1177/2047173416689794>
- Oberle, M., & Stamer, M.-M. (n.d.). *Reaching the Hard-To-Reach with Civic Education on the European Union: Insights from a German Model Project*. <https://doi.org/10.3390/socsci9100173>
- OECD. (n.d.-a). *Attitudes and Values for 2030*. Retrieved May 26, 2024, from <https://www.oecd.org/education/2030-project/teaching-and-learning/learning/attitudes-and-values/>
- OECD. (n.d.-b). *Future of Education and Skills 2030*. Retrieved May 26, 2024, from <https://www.oecd.org/education/2030-project/>
- onderwijs Vlaanderen. (n.d.). *Geletterdheid*. Retrieved May 26, 2024, from <https://onderwijs.vlaanderen.be/nl/directies-en-administraties/onderwijsinhoud-en-leerlingenbegeleiding/secundair-onderwijs/geletterdheid>
- Raad van de Europese Unie. (2018). Aanbevelingen van de Raad van 22 mei 2018 inzake de bevordering van gemeenschappelijke waarden, inclusief onderwijs en de Europese dimensie in lesgeven. In *(2018/C 195/01)*. Euroepes Unie.
- Raad van de Europese Unie. (2023). Conclusies van de Raad over de bijdrage van onderwijs en opleiding aan de versterking van de gemeenschappelijke Europese waarden en het democratisch burgerschap. In *C/2023/1339*.
- Skaalvik, E. M., & Skaalvik, S. (2007). Dimensions of Teacher Self-Efficacy and Relations With Strain Factors, Perceived Collective Teacher Efficacy, and

- Teacher Burnout. *Journal of Educational Psychology*, 99(3), 611–625.
<https://doi.org/10.1037/0022-0663.99.3.611>
- Stratenschulte, E. C. (2018). Zukunft der Europäischen Union? In *Themenblatt Nr. 112*. Bundeszentrale für politische Bildung.
<https://www.bpb.de/lernen/angebote/rezensionen/547954/im-praxistest-themenblatt-nr-112-zukunft-der-europaeischen-union/>
- Tschannen-Moran, M., & Barr, M. (2004). Fostering Student Learning: The Relationship of Collective Teacher Efficacy. *Leadership and Policy in Schools*, 3(3), 189–209.
- VanderPlas, J. (2016). *Python Data Science Handbook*. O'Reilly Media, Inc.
- Verdrag Betreffende de Europese Unie (2012). https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:2bf140bf-a3f8-4ab2-b506-fd71826e6da6.0003.02/DOC_1&format=PDF
- Verdrag Betreffende de Werking van de Europese Unie (2012). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012E/TXT>
- Verdrag Tot Oprichting van de Europese Economische Gemeenschap En Bijbehorende Documenten (1957). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/PDF/?uri=CELEX:11957E/TXT>
- Verdrag Tot Oprichting van de Europese Gemeenschap Voor Kolen En Staal (1951). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/PDF/?uri=CELEX:11951K/TXT>
- Verkiezing van de Leden van Het Europees Parlement Door Middel van Rechtstreekse Algemene Verkiezingen (2022).
<https://www.eesc.europa.eu/en/our-work/opinions-information-reports/information->
- Visvizi, A., Field, M., & Pachocka, M. (2021). *Teaching the EU: Fostering Knowledge and Understanding in the Brexit Age* (Emerald Studies). Emerald Publishing Limited .
- Von Der Leyen, U., Beleidslijnen, P., & De, V. (2019). *Een Unie die de lat hoger legt Mijn agenda voor Europa Door kandidaat-voorzitter van de Europese Commissie*.
- Waack, S. (2018, March 28). *Hattie Ranking: 252 Influences And Effect Sizes Related To Student Achievement*. <https://visible-learning.org/hattie-ranking-influences-effect-sizes-learning-achievement/>
- Wet Betreffende de Verkiezing van Het Europees Parlement (1989).
<http://www.ejustice.just.fgov.be/eli/wet/1989/03/23/1989000145/justel>
- Weustink, B. (2010). *Master thesis Teacher efficacy belief van zij-instromers en reguliere docenten in het middelbaar beroepsonderwijs*. [Mastrethesis, Utrecht University].
<https://studenttheses.uu.nl/bitstream/handle/20.500.12932/5492/Mastertesis%20Weustink%2c%20BC-3131610.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

8 Annex

8.1 Annex 1: leerlingen enquête "afkomst"

8.1.1 Vragenlijst enquête "afkomst"

Vragenlijst origine en talen

Klas:

DATUM:

Waar ben je geboren?

- België   ander land in Europa, met namen _____
 Marokko   Algerije   Turkije
 ander land, met namen _____

Waar is jouw moeder geboren?

- België   ander land in Europa, met namen _____
 Marokko   Algerije   Turkije
 ander land, met namen _____

Waar is jouw vader geboren?

- België   ander land in Europa, met namen _____
 Marokko   Algerije   Turkije
 ander land, met namen _____

Welke taal spreken jullie het meest in jouw gezin onder elkaar?

- Nederlands   Frans
 Arabisch   Berbers   Turks
 een andere taal, met namen _____

Spreken jullie nog andere talen in jouw gezin? Indien ja, welke?

BEDANKT!

→ mevr. Fischer (77)

8.1.2 Data set enquête "afkomst"

→ Aparte bestand "afkomst leerlingen.pdf"

8.2 Annex 2: uitnodigingen voor deelnamen aan enquête

8.2.1 Mail toestemming directie

vragenlijst EU-geletterdheid onderwijzend personeel voor masterproef Astrid

Ontvangers: Ann DEVILLE, Iris TROGH, Erik Van Den Berghe

Astrid FISCHER 2024-04-11 10:26

Beste leden van het directieteam!

Ik hoop dat de "lesvrije" dagen voor jullie ook een beetje tijd veroorloven om uit te blazen en het dus goed met jullie gaat.

Tijdens een feedback-gesprek had ik al aan Erik de vraag gesteld of ik een bevraging van de onderwijzende collega's op Imelda in het kader van mijn masterproef educatieve master aan de VUB mag doorvoeren. Hij gaaf toen zijn toestemming, zonder meer detail te weten. Nu heb ik de vragenlijst samengesteld (c.f document in bijlage) en wil die graag nog een keer aan jullie voorleggen voor jullie toestemming. Het zou kunnen dat de ene of andere vraag nog lichtjes verandert, omdat ik bijkomend feedback verwacht, maar er staan geen grote aanpassingen meer op het programma. Indien jullie akkoord zijn, zou ik de bevraging zelf via een bookwidget de twee komende weken laten doorgaan (mijn proef moet eind mei af zijn...). Vanzelfsprekend zullen de antwoorden geanonimiseerd verwerkt worden en geen verplichting tot invullen bestaan - ik hoop, dat de collega's de bookwidget willen invullen, omdat ze mij aardig vinden en willen helpen voor de proef :-). Aarzel zeker ook niet om commentaar op de lijst te geven!

Hartelijk dank bij voorbaat voor jullie steun!

Geniet nog van de laatste dagen van de vakantie,

met lieve groeten,

Astrid.

Bijlagen

vragenlijst EU-geletterdheid leerkrachten voorstel directie.docx

25.96 KIB

[Download alle bestanden als ZIP](#)

8.2.2 Mail enquête "EU-geletterdheid onderwijzend personeel Imelda-Instituut"

verzoek om medewerking masterproef

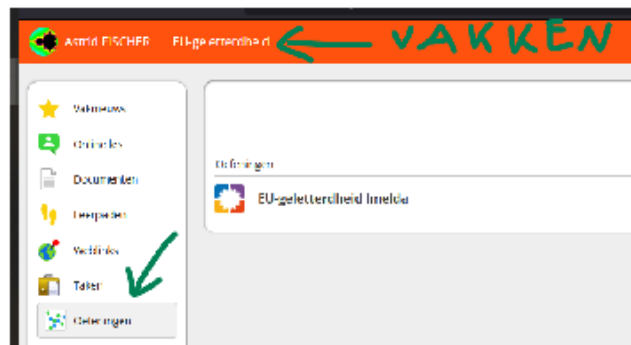
Astrid FISCHER 2024-04-19 11:14

Beste collega's!

Bij deze wil ik jullie om hulp en medewerking bij het verzamelen van data voor mijn masterproef verzoeken. De thesis wil de "EU-geletterdheid van het onderwijzend personeel van het Imelda-Instituut" in kaart brengen. Daarvoor heb ik jullie nodig!

Mijn verzoek is drievoudig:

- Sinds vanochtend zijn jullie leden van het vak "EU-geletterdheid" in jullie vakken op smartschool. Bij "oefeningen" gaan jullie een **boekje** met "EU-geletterdheid Imelda" vinden.

Mag ik jullie vragen om die in te vullen, ajb? Vanzelfsprekend

- worden jullie data **vertrouwelijk** behandeld,
- zal het **niet mogelijk** zijn om met de later gepubliceerde analyse een bepaald antwoord naar een specifieke respondent **terug te koppelen**.
- zal jullie **data** ten laatste voor het begin van het volgende academie jaar **gewist** worden en vloeit er **geen** verder **consequentie** voor jullie eruit voort.
- Behalve een heel beperkte aantal leerplannen voor wiskunde heb ik helaas geen zicht op LPD's van andere vakken. Mag ik dus jullie ervaring aantappen en een kort antwoord op deze mail vragen van leerkrachten die in hun leerplannen LPD's rond de Europese Unie hebben staan (lieft met referentie van het leerplan), ajb?
- Graag ontvang ik jullie commentaren over alles :-); de vragenlijst, jullie aanvoelen omtrent de EU, fouten die ik gemaakt heb, ideeën rond de EU/EU-geletterdheid (b.v. wat begrijp je zelf als "EU-geletterd?") en zo voort, als antwoord op deze mail of in een gesprek. Laat me ajb iets weten :-)!

Invullen is mogelijk **tot 01/05/2024**.

Ik begrijp dat dit verzoek tijd en moeite van jullie vraagt en ben iedereen persoonlijk dankbaar voor de inspanning die hij/zij doet om de wetenschap en maatschappij (en mij) vooruit te helpen :-)!

Een fijn weekend toegewenst,

8.2.3 Herinneringsmail

enquête "EU-geletterdheid": reminder

 Astrid FISCHER 2024-04-29 07:32

Beste collega's,

momenteel zit ik met 15 inzendingen op de enquête rond EU-geletterdheid bij het onderwijzend personeel op Imelda. Op een totaal van 100 leerkrachten gerekend is dit een responsfactor van 15%. Ik had zeker op een responsfactor van boven de 50% gerekend... Mag ik jullie toch nog een keer lastig vallen met mijn verzoek om medewerking? Het boekwidget in jullie vak "EU-geletterdheid" staat nog tot en met 01/05/2024 open.

Hartelijk dank bij voorbaat!

Een fijne week toegewenst,

Astrid.

8.3 Annex 3: data set antwoorden enquête

→ apart bestand "EU enquête anonym.pdf"

8.4 Annex 4: python code

Python code voor data-analyse en opmaken van diagrammen

→ apart bestand "data analysis data book.pdf"

8.5 Annex 5: AI

- Abstract NL

Prompt:

Can you now please translate the abstract into Dutch and cut it down to less than 301 words please? Please remember that this is still research, so tone should be scientific. This is the text: I will give you the text and ask you to: - check the language: it should be as scientific as possible and - cut it down to a maximum of 300 words. This is the text:

an Union encourages its young adult citizens as the age of 16 to elect their country's Members not directly (European Parliament, 2022, 23). In March 2024, the Belgium Constitutional Court underage voters do not have to apply for enrolment to the voters list actively before the election. the exertion of the right of voting accessible to any underage citizen. But how do those young voters know what to do and whom to vote for?

argue that the duty of parental education (Burgerlijk wetboek, 1803) includes the training of discussions and processes as well as the way to decide for or against a candidate or party. the pupil population of the Imelda-Instituut secondary school in Molenbeek consists of a 3%) of families, where at least one parent does not stem from countries with strong democratic. Consequently, the school must fulfil the educative task of teaching students to become voters. the approach of the European Union (Council of the European Union, 2018).

sults of educational research (Hattie, 2017) which state that teacher credibility and teacher knowledge (are likely to) have positive impact on students' achievements, it can be deduced s need to be well versed in their subject to be able to convey its content. Also, psychological (Andura, 1993) shows that the teacher's expectation of his or her performance influences the way y in which the content is taught. In consequence, teachers must be proficient and feel that way the occasions their students will get in touch with a certain topic and the students' achievement : becoming an active citizen.

researches the "felt" and "measured" proficiency on the European Union among the teaching Imelda-Instituut in Molenbeek by means of a survey, analyses the survey results, and gives ations on how teachers could "feel" and "be" more comfortable giving lessons on topics related ean Union.

- Abstract ENG

Prompt:

I will give you the text and ask you to: - check the language: it should be as scientific as possible and - cut it down to maximum 300 words. This is the text:

The European Union encourages its young adult citizens as the age of 16 to elect their country's Parliament directly (European Parliament, 2022, 23). In March 2024, the Belgian Constitutional Court ruled that underage voters do not have to apply for enrolment to the voters list before the election. This makes the exertion of the right of voting accessible to any underage voter. How do those young, first-time voters know what to do and whom to vote for?

Research argues that the duty of parental education (Burgerlijk wetboek, 1803) includes the training of children in discussions and processes as well as the way to decide for or against a candidate or party. The pupil population of the Imelda-Instituut secondary school in Molenbeek consists of a majority (83%) of families, where at least one parent does not stem from countries with strong democratic traditions. Consequently, the school must fulfil the educative task of teaching students to exercise their rights. This is also the approach of the European Union (Council of the European Union, 2018).

Results of educational research (Hattie, 2017) which state that teacher credibility and teacher content knowledge (are likely to) have positive impact on students' achievements, it can be concluded that teachers need to be well versed in their subject to be able to convey its content. Also, Bandura's research (Bandura, 1993) shows that the teacher's expectation of his or her performance influences the way and intensity in which the content is taught. In consequence, teachers must be confident and feel that way to multiply the occasions their students will get in touch with a certain topic. The goal is students' achievement – in this case: becoming an active citizen.

The researches the "felt" and "measured" proficiency on the European Union among the teaching staff of the Imelda-Instituut in Molenbeek by means of a survey, analyses the survey results, and gives recommendations on how teachers could "feel" and "be" more comfortable giving lessons on topics related to the European Union.